

Gustave Le Bon

Autorka: Juliana R.

„Je třeba být jim bohem, anebo ničím,“ napsal o davech francouzský antropolog a polyhistor Gustave Le Bon. Jeho krátká osobitá studie s názvem *Psychologie des foules* [1] (1895) zároveň hlásá, že lidstvo vstupuje do věku davů, živlu, „s nímž se nediskutuje o nic víc než s cyklonem“ a který právě usmýkal své dosavadní vůdce: spisovatele, tisk a politiky. I proto se Le Bon (1841-1931), vášnivý odpůrce socialismu a Velké francouzské revoluce, rozhodl vychovat nového pastýře, takového, který se nenechá svým stádem rozdupat.

Sám Le Bon nevěřil, že by bylo možné davy řídit, a svou knihu mínil jako příručku pro toho, kdo se nechce nechat řídit jimi. Přesto prokazatelně vychoval politika, jehož moc nad tímto živlem dodala slovu „dav“ nové konotace. Od dob Benita Mussoliniho se spisovatelé nezřídka zaměřují na dav „totalitní“ (H. Arendtová), případně přímo „fašistický“ (Wilhelm Reich, freudiánský židovský marxista). „Četl jsem všechna díla Gustava Le Bona; a ani nevím, kolikrát jsem znovu pročítal jeho *Psychologie des foules*. Je to hlavní dílo, k němuž se dodnes často vracím,“ vyjádřil se duce. A dodal, že ochota davu „uvěřit neuvěřitelnému“, kterou dokazuje Le Bon, se mu samotnému stala praktickým východiskem.

Psychologie davu je také s oblibou tradována jako pramen **Hitlerovy** inspirace. Toto tvrzení nám sugeruje jak literatura vědecká, [2] produkovaná oxfordským či stanfordským nakladatelstvím, tak populární; setkáme se s ním v internetových zdrojích stejně jako v předmluvách k jednotlivým vydáním Le Bonovy knihy (například nakl. Kra, 1997). Pátráme-li však po jeho zdroji, ukazuje se, že historikové referují jeden ke druhému bez uvedení důkazu. Rešerší se lze dobrat až k významné monografii Iana Kershawa *The Hitler Myth* (Oxford University Press, 2001), z níž čerpají ostatní autoři. Kershaw ovšem konstatuje pouze podobnost Le Bonových myšlenek s některými pasážemi *Mého boje*, a nikoli vliv. [3] Sám Adolf Hitler, který ostatně cituje zřídka, Le Bonovo jméno v této knize neuvádí, a nakolik je mi známo, nezmiňuje je ani nikde jinde. Není samozřejmě vyloučeno, že *Psychologii davu* četl, protože od roku 1911 existoval německý překlad R. Eislera. Pokládám to však za krajně nepravděpodobné.

Ať už měla Le Bonova kniha dopad na propagandu Adolfa Hitlera, nebo ne, zůstává obohacující četbou pro surhumanistu 21. století. Autorovy závěry platí – a svědčí o jeho pozorovatelských schopnostech. Pro zajímavost můžeme uvést tři místa ve srovnání s příslušnými pasážemi *Mého boje*. Zdá se, že se podobají proto, že se podobá i pozorovaný

objekt; tak je tomu ostatně i srovnání davu se ženou – citovou, intelektuálně nekomplikovanou a submisivní –, jež oba myslitelé používají. Zejména u druhé ukázky je Hitlerova autopsie tak zřetelná, že domněnku o inspiraci Le Bonem takřka vyvrací.

Gustave Le Bon	Adolf Hitler
„Davy si váží síly a dobrota na ně působí jen průměrně, poněvadž ji snadno zaměňují se slabostí. Jejich sympatie neplatily nikdy laskavým pánům, nýbrž naopak pevnou rukou je ovládajícím tyranům, kterým také staví nejkrásnější pomníky. ... Typem davy zbožňovaného hrdiny bude vždy člověk Caesarova typu. Jeho okázalé vystupování, jeho autorita je oslňuje, jeho autorita jim imponuje a jeho meče se bojí.“	„Psychika širokých mas není přístupná polovičatosti a slabosti. Podobně jako žena, jejíž duševní pocity jsou méně určovány důvody abstraktního rozumu než nedefinovatelnou cituplnou touhu po další síle, a která se proto raději skloní před silným, než aby ovládala slabocha. Davy milují také více vládce než prosebníka a vnitřně je uspokojuje učení, které vedle sebe netrpí žádné jiné než to, které schválně liberální svoboda; nevědí většinou, co si s ní mají počít a cítí se dokonce trochu opuštěny. ... Vidí jen bezohlednou sílu a brutalitu cílevědomých výroků, a před tou se nakonec vždy skloní.“
„Při četbě některých projevů užasneme, že přesto, že byly tak slabé, měly tak ohromný vliv na posluchače; přitom ovšem zapomínáme, že byly sestaveny pro uchvácení davů, a ne jako četba pro filosofy. ... Ostatně hierarchická hodnota nějaké ideje není důležitá. Je třeba si všimnout pouze jejích důsledků.“	„... lidé jsou často zklamáni, když se projev uznávaného řečníka objeví pojednou v tisku. Mně to připomíná jinou kritiku, která se mi dostala do rukou za války; vzala si pečlivě na mušku projev Lloyda George ... a došla k duchaplnému zjištění, že se v případě tohoto projevu jedná o duchovně a vědecky méněcenný i jinak banální produkt. Dostaly se mi do rukou v malé brožůře některé z těchto projevů a musel jsem se rozesmát nad tím, jak pro tato psychologicky mistravská díla duchovního ovlivňování masy nemá normální německý inkoustový rytíř žádné porozumění. Onen člověk posuzoval tyto projevy výhradně podle dojmu, který zanechaly na jeho blozeovanosti, zatímco velký anglický demagog se koncentroval pouze na to, aby co nejúčinněji zapůsobil na masu svých posluchačů Z tohoto pohledu byly projevy tohoto Angličana téměř perfektní, jelikož svědčily o úžasné znalosti duše širokých lidových mas. Také jejich účinnost byla vpravdě průrazná.“
„Řečník, který [dav] chce svést, musí zneužít násilných tvrzení. Musí přehánět, zdůrazňovat, opakovat a nepokusit se nikdy o rozumový důkaz (...).“	„Každá propaganda musí být lidová a její duchovní úroveň se musí přizpůsobit úrovni chápání těch nejomezenějších mezi těmi, na něž se obrací. Její čistě duchovní úroveň musí být tím nižší, čím početnější je masa lidí, jimž je určena. ... Vnímavost velké masy je velmi omezená, schopnost porozumění malá, zapomnětlivost však velká. Vzhledem k těmto skutečnostem se musí účinná propaganda omezit vždy pouze na velmi málo bodů a tyto heslovitě opakovat tak dlouho, až si i ten poslední mezi adresáty dokáže určitě představit, o čem jde.“

Le Bonovy poznámky o povaze a chování davu jsou cenné právě díky svému praktickému, zkušenostnímu rázu; pozorování nadřazuje teorii, skutečnost hypotéze. (I v tom se ostatně podobá Hitlerovi.) Pouhým spolubytím s davy si lze ověřit jeho postřehy, že v nich člověk „sestupuje na žebříku civilisace o několik stupňů níže“; že masa je ovládána prostými obrazy, a ne spekulacemi o důsledcích; že každá emoce se sdílením zesiluje; nebo že davy mívají hrdinská, morální vzepětí a že se dovedou chovat v tentýž moment krutě i galantně. Poslední z nich dokládá Le Bon na příkladu tzv. zářijových vrahů, třicítky revolucionářů, kteří formou „mimořádného tribunálu“ odsoudili a popravili osoby spjaté s *ancient régime* – počínaje šlechtou a kněžími a konče královskými služebníky –, načež vybili ještě vězně, aby udělali místo pro nové zajatce Revoluce. Když lůza mučila svoje oběti, dbala podle Le Bona o to, aby ránu mohl ušetřit každý a aby ženy dobře viděly. Tuto kombinaci bestiálnosti s civilisovaností, kterou u davu popsal Le Bon, by moderní historik mohl ilustrovat třeba na počínání jistých amerických vojáků při dobývání protektorátu Čechy a Morava. Ti se podle dobového svědectví spořádaně postavili do fronty na znásilňování německého děvčete.

Tyto kazuistiky však zdaleka nejsou jedinou podnětnou stránkou Le Bonovy práce. Její autor patří k prvním, kdo se poučili z Velké francouzské revoluce, že „moderní dogma demokratismu“ má zhoubné důsledky. Revoluce měla být plodem osvícenského racionalismu, a místo toho při ní vyhrzl nejtemnější iracionalismus. I proto Le Bon odmítal vulgární rovnostářství a pohyboval se raději v pravicových kruzích. Není to pouze vliv na Mussoliniho, co mu dnes vynáší nařčení z elitářství.

Doceňoval význam podvědomí, aniž by upadl do závislosti na Freudovi. Le Bonův koncept se ostatně podobá spíše Jungovu *kolektivnímu nevědomí rasy a národa*. „Rasa“ (čímž však autor mnohdy míní národnostní skupiny jako Románstvo, Germánstvo a Slovanstvo, případně jednotlivé národy) je pro něj přímo determinantou davového chování, protože právě ona svými vlastnostmi vyplňuje nevědomí. Jeho důraz na biologický substrát někdy vyznívá až kvietisticky:

Každá rasa má ve své duševní stavbě zákony svých osudů a snad právě těchto je z nepřekonatelného pudu poslušna i v podnětech zdánlivě zcela nerozumných. Často se zdá, jako by národy byly podrobeny tajným silám podobným těm, které nutí žalud měnit se v dub a kometu pohybovat se stanovenou dráhou.“

Pochopení pro podvědomí a nevědomí, které nebylo v Evropě *fin de siècle* zdaleka samozřejmé, kráčí ruku v ruce s autorovým smyslem pro nemateriální a nadosobní. Ačkoli k davu přistupuje s aristokratickou odtažitostí, nehodnotí ho jednoznačně záporně. Je si vědom, že upozaděním individua vytváří masa zcela novou kvalitu: transcendenci, jednotu více jedinců. Adolfu Hitlerovi a v menší míře i jiným řečníkům 20. století se občas vytýká dvojznačný pohled na masu jako na entitu, která zároveň tvoří i je vytvářena. Bývá pak vykládán jako podlézavost a pokrytectví. Le Bon nám však ukazuje, že dvojznačnost pohledu vyplývá z dvojznačnosti věci samé, neboť masa je fenomén mnoha tváří.

Stejně ambivalentní jako dav jsou pro něj i vůdci. Na jednu stranu popisuje tyto osobnosti coby „nervózní a polopomatené“ a dodává, že vzdělání je jim spíše ke škodě, protože je vzdaluje od myšlení stáda. Na druhou stranu píše svou knihu také pro ně, a dokonce vytváří obraz ideálního vůdce. Některé pasáže nelze číst jen jako nezávislé konstatování jevů – vnucuje se nutkání interpretovat je jako návod. Například když Le Bon popisuje, čím zapůsobit na masu (totiž zevšeobecňováním výjimek a asociací věcí, které jsou si podobné, ale svou podstatou nesouvisejí).

Jako poslední úhel pohledu na *Psychologii davu*, který by snad mohl obohatit dnešního surhumanistu, se nabízí číst ji prizmatem 20. století. Autor zdůrazňuje, že události jako Bartolomějská noc či revoluční teror nebyly dílem „králů, Robespierů, Dantonů nebo Saint-Justů“, nýbrž kolektivů – duše davu. Stejně tak dnes můžeme chápat diktatury i totality jako dílo mas, nejenom vůdců. Neuškodí zdůraznit, že to byly široké národní vrstvy, jimiž se do značné míry řídila politika fašistické Itálie či nacionálně socialistického Německa a že druhá světová válka probíhala za neustálých ohledů na to, aby obyvatelé měst o Vánocích dostali pomeranče. Spokojenost těchto vrstev podmiňovala i ty největší činy jejich vlád.

Závěrem se hodí připomenout Le Bonovu poznámku o vlivu propagandy na kolísavou duši davů:

„Viděli jsme, jak se legenda jednoho z největších historických hrdinů přeměnila několikrát během méně než padesáti let. Za vlády Bourbonů se stal Napoleon jakousi idylickou osobou, lidumilem, liberálem a přítelem ponížených, kteří by měli – podle slov tehdejších básníků – uctívat ve svých chýších ještě dlouho a dlouho jeho památku. Po třiceti letech se dobrotivý panovník stal krvavým despotou, který uchvátil moc a svobodu a obětoval tři milióny lidí své ctižádosti. Nyní prožíváme další změnu legendy.“

Poznámky:

[1] Česky poprvé vyšla jako *Duše davu*, nakl. Rozhledy, 1897, a od té doby pětikrát, zpravidla pod názvem *Psychologie davu*.

[2] Namátkou třeba: Zalampas, Sherree Owens: *Adolf Hitler: A Psychological Interpretation of His Views on Architecture, Art, and Music*. Popular Press, 1990.; Eley, Geoff; Jan Palmowski (2008). *Citizenship and National Identity in Twentieth-century Germany*, Stanford University Press.; O'Shaughnessy, Nicholas: *Selling Hitler: Propaganda and the Nazi Brand*. Oxford University Press, 2016; a mnohé další.

[3] Tuto informaci je možné snadno stopovat. Velká část internetových zdrojů čerpá z Wikipedie, jež odkazuje na publikaci: Eley, Geoff; Jan Palmowski (2008). *Citizenship and National Identity in Twentieth-century Germany*, Stanford University Press (str. 284). Ta zase referuje ke zmíněnému Kershawovi. Kershaw uvádí konečně pramen, soubor Hitlerových

projevů vydaných v 60. letech: *Es spricht der Führer. 7 exemplarische Hitler-Reden*. Hrsg. und erläutert von Hildegard von Kotze und Helmut Krausnick unter Mitwirkung von F. A. Krummacher, 1966. Zde je Le Bon skutečně zmíněn několikrát, ale pouze v komentáři editora, a to beze zdroje. Důkaz, že by Adolf Hitler četl *Psychologii davu*, se nikde neuvádí.

Psáno pro Dělský potápěč